

AŞK YOLUNUN TALİPLERİ (Mesnevî'nin 13. Beyti Üzerine)

Muhammet KUZUBAŞ*

*Verir, kan dolu bir yoldan haber, ney
Mecnûn'dan aşk öyküleri söyler, ney*

Özet

Ruhların yaratılmasından itibaren insanın serüvenini ney metaforu üzerinden anlatmaya başlayan Hz. Mevlâna, Mesnevî'nin ilk beytinden son beytine kadar "insan nedir, nasıl yaşmalıdır, nereden gelir, nereye gider?" gibi soruların cevabını vererek bu müstesna varlığın mahiyetini ortaya koyar.

H. Mevlânâ'ya göre, Allah'ın bezm-i elestteki hitabına ruhların verdikleri cevap bir ahdin başlangıcıdır. Allah'a âşık olan ruhların beden giydirilerek bu cismâniyet âlemine gönderilmesi, ahitlerine sâdik kalanlarla ihanet edenlerin ayırt edileceği bir imtihan sürecini ifade eder. Bu nedenle hayatın gayesi; âlemdeki sırları ve hikmetleri müşahede etmek, dünyanın cazibesine kapılmadan manâ âleminde yükselmeye çalışmak ve en sonunda Allah'ın rızası dairesinde yaşamaktır.

İnsanlara bu zorlu süreçte örnek teşkil eden başta Peygamber Efendimiz olmak üzere birçok peygamber ve Allah dostu cismâniyet âleminin süfliyetine kanaklar tarafından zalimane muameleye tabi tutulmuşlar, nice kanlı yollardan geçmek zorunda kalmışlardır.

H. Mevlânâ, çalışmamızın konusu olan Mesnevî'nin 13. beytinde ney diliyle bir yandan ruhun tekâmül sürecinde yaşadıklarına atıf yaparken diğer yandan da kemâle ermiş insanın (insan-ı kâmil) karşılaştığı zorlukları anlatmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hz. Mevlânâ, aşk, ney, insan-ı kâmil.

SUITORS OF THE PATH OF LOVE (On the 13th Verse of the *Masnâvi*)

Abstract

Using the metaphor of the *ney* to narrate the journey of human beings starting from the creation of souls, Mawlânâ Rumi explores profound questions such as "What is a human being? How should one live? Where do we come from? Where are we going?" and thus reveals the essence of this unique creation from the very first verse of the *Masnâvi* to its last.

According to Mevlâna, the response given by souls to Allah's call at the *Bezmi-Âlâst* marks the beginning of a sacred bond. The souls, in love with God, are sent into the material world clothed in bodies, embarking on a trial to distinguish those who remain faithful to this covenant from those who betray it. For this reason, the purpose of life is to witness the mysteries and wisdom of existence, strive for spiritual ascension without succumbing to the allure of the material world, and ultimately live within the framework of Allah's pleasure.

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: iletisim@muhammetkuzubas.com ORCID: 0000-0002-8662-2745

Many prophets and saints, especially our Prophet, who set an example for people in this difficult process, were subjected to cruel treatment by those who were fooled by the pettiness of the corporeal realm and had to pass through many bloody paths.

In the 13th verse of the *Masnavi*, the focus of this study, Mevlana uses the voice of the *ney* to simultaneously allude to the soul's trials during its spiritual journey and the struggles faced by the perfected human (*insan-ı kâmil*) on their path to divine completion.

Keywords: Mawlânâ, love, ney, insan-ı kâmil.

Giriş

Birçok tasavvufî metin gibi Mesnevî'nin esas gayesi, mahiyeti itibariyle ulvî âlemlere ait olan insanın yeryüzünde kendisine verilen "halifelik" sıfatına uygun bir hayat yaşamasına ve insan-ı kâmil vasfına ulaşmasına kılavuzluk etmektir. Hz. Mevlânâ, âyet-i kerîmede "Eğer bu Kur'an'ı bir dağ üzerine indirmiş olsa idik elbette onu Allah'ın korkusundan baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün. Ve biz o misalleri insanlar için îrâd ediyoruz, tâ ki düşünöversinler." (*Haşr Sûresi, 21*) buyrulduğu üzere dağlara bile ağır gelen bu yükü kaldırabilecek donanım ve kabiliyette yaratılan insanı manâ cihetiyle en büyük âlem olarak görür. Hz. Mevlânâ'ya göre insan, kendisinde İlâhî sıfatların tecellî etmesi ve sahip olduğu diğer hususiyetler bakımından kâinatın özüdür, özetidir. Her şey emrine musahhar kılınan bu müstesna varlık, yaratılışı itibariyle meleklerden daha yüce bir kıymete sahip olabilir.

Bezm-i elsette başlayan insanın hikâyesi geçici bir süre için dünyaya gönderilmesiyle ayrı bir boyuta taşınmış, ulvî âlemlere âşinâ olan ruh bu âlemde yeni bir macerayla karşı karşıya kalmıştır. Allah'ın kendi ruhundan üfleyerek yarattığı ve ona ulvî bir manâ yüklediği insan, dünyanın süfliliği içinde önce aslını korumak, sonra da tüm sâfiyetiyle aslına tekrar dönmekle mükelleftir. Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'nin 13. beytinde "neyin kanlı bir yoldan haber verdiğini ve Mecnûn'dan aşk hikâyeleri anlattığını" söylemesi, *ahsen-i takvîm* üzere yaratılan insanın bu süflî âlemde karşısına çıkan meşakatlere karşı tutumunu, konumunu ve mücadelesini anlatır.

1. Ney ve Ayrılık

H. Mevlânâ'nın Mesnevî'nin ilk beytinde "neyin ayrılıklardan şikâyetle başlayan bir hikâye" anlatacağını söylemesi, devamındaki beyitlerde hikâyeye kurgusunun ney ve ayrılık üzerine oluşturulacağına işaret eder. Bu sebeple iki kavramı anlamak Hz. Mevlânâ'yı anlamının başlangıç noktasıdır.

Ney; sazlıktan (kamışlık / neyistân) kesilen bir kamışın önce içinin boşaltılması, kurutulması ve ardından dağlanarak yedi delik açılmasıyla insanların gönüllerini titreten nağmeler söylemeye hazır hâle getirilir. Bir mûsikî enstrümanından öte neyin bu macerası etrafında oluşturulan hayâl ve mecazların tasavvufî düşünce sistemine yerleşmesiyle ve etrafında yeni metaforların ortaya çıkmasıyla neye yüzyıllar boyunca ayrı bir önem atfedilmiştir.

Her ne kadar ney denince akla Hz. Mevlânâ gelse de, neyin Mevlânâ'dan önce Senâ'tin Hadîka'sında ve Attâr'ın Cevherü'z-zât'ında tasavvufî manasıyla kullanıldığı görülmektedir. Hadîka'daki hikâyede; kendisine anlatılan sırların ağırlığına dayanamayan bir hekimin ıssız bir gölün kenarında kendini tutamayarak haykırışına değinilir. Hikâyeye göre, göl kenarında yetişen kamış da ney hâline gelince dinlediği bu sırları dünyaya ifşa eder. Kahramanları farklı olmakla birlikte mahiyetinde benzerlik bulunan bir menkıbeyi de Attâr anlatır. Attâr'ın anlattığı menkıbeye göre Hz. Ali, Peygamber Efendimizin kendisine söylediği sırrı içinde gizlemeye takat getiremez ve bir kuyuya anlatır. O kuyuda yetişen bir kamış ise neye dönüştükten sonra Hz. Ali'nin anlattığı tüm sırları âleme ifşa eder.¹ Tasavvuf geleneğinde genellikle bu menkıbe rağbet görmüştür. Bütün tasavvufî eserlerde ney metaforu etrafında anlatılmaya çalışılan "sırlar"ın dayandığı kaynağın ve mahiyetinin hakikatte ne olduğu rivayet ve tahmin derecesinde kalsa da öz itibarıyla birbirinden farklı olmadığını söylemek mümkündür.

Yüzyıllardır kaleme alınan mesnevi şerhlerinde Hz. Mevlânâ'nın ney ve neyistân kavramından muradının ne olduğuna dair çeşitli görüşlere rastlanır. Şerhlerde bir mûsikî aleti olarak değerlendirilmesinin ötesinde neyin Hz. Âdem'i, Hz. Peygamber'i, Hz. Mevlânâ'nın kendisini, mürşid-i kâmilî, insan-ı kâmilî, mümini, âşığı, gönü ve kalemi temsil edebileceği söylenmektedir.² Bu değerlendirmelerin her biri ayrı ayrı tahlil edilebilir. Ancak "ney"e hangi kimlik atfedilirse edilsin ve ney hangi "dil"le hikâyesini anlatırsa anlatsın esas gayesi insana evvelini ve akıbetini, varlığını ve varlık sebebini, mahiyetini ve benliğini, vahdet ile kesreti, madde ile manâyı hatırlatmaktır. Çünkü Mesnevî'nin muhatabı insandır. Bu bağlamda neyin şikâyet ettiği ayrılıklardan, insanın muhatap olduğu "ayrılık"ları idrak etmeye bir kapı aralanır. Ancak insanın ayrılığın mahiyetini idrak edebilmesi için ayrılık ile vuslatın keyfiyetini bilmesi gerekir, çünkü her şey zıddı ile kâimdir.

İnsan, vuslat kavramıyla ilk olarak madde âlemine gelmeden önce bezm-i eleste karşılaşmıştır. İlâhî sevgili ile arasında bir ahitleşmenin vuku bulduğu bu buluşma, onun vuslatın lezzetini hissettiği ve sevgili tarafından muhatap alınma saadetini yaşadığı ânı temsil eder. Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Rabbin Âdemoğullarından -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: "Ben sizin rabbiniz değil miyim?", "Elbette öyle! Şahitlik ederiz" dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz."* (A'râf, 172) âyetiyle anlatılan bezm-i elest, aynı zamanda ruhların Cemâl'e olan aşklarını haykırışlarına da şahitlik eder.

Ruhların bezm-i elestteki ikrarı tasavvuf düşüncesi sisteminin de temelidir. Tasavvufun gayesi, bezm-i eleste sevgiliye verilen sözü (*mîsâk*) tutup o günkü ikrarın ve ahdin hakkını vermektir. Bu düşünceden hareketle tasavvuf, elest

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Schimmel, A. (2001). *Tasavvufun Boyutları*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı; Aytekin, Ü. (2002). *Sarı Abdullah ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çelebioğlu, A. (1985). Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler. *I. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya.

meclisine duyulan hasret olarak da tavsif edilmiştir.³ İnsan, bu hasreti varlık âlemindeki macerasının başlangıcı olan dünya hayatına adım atmasıyla derinden hissetmeye başlamıştır. İlk yaratılan ve sevgiliden ayrılarak madde âleminde kendisine takdir edilen süreyi doldurmak üzere gönderilen insan Hz. Âdem olsa da, her insan için gurbetin ve ayrılığın mahiyeti farklıdır. Varlık aşamalarına göre bedenden önce yaratılarak bezm-i eleste ikrar ve ahitleri alınan ruhlar, farklı zaman ve mekânlarda beden giydirilerek dünyaya gönderilmiştir. Bütün ayrılık hikâyesi burada yazılmaya başlar. Hz. Âdem'in yaratılışını anlatan “*Sonra onu düzenli bir şekilde sokup, içine kendi ruhundan üfledi.*” (Secde, 9) ve “*Şüphesiz biz Allah'tan geldik, hiç şüphesiz O'na döneceğiz.*” (Bakara, 156) âyetleri insanın macerasını özetler. İşte Mevlânâ, bu düşünceden hareketle bezm-i eleste Cemâl'e âşık olmuş ruhun beden kıyafeti giydirilerek madde âlemine yani dünyaya gönderilişini ayrılığın başlangıcı, madde âleminden ayrılarak yeniden ruhlar âlemine dönüşünü de sevgiliye kavuşma ânı (şeb-i arûs) olarak görür. Çünkü ruh; hakikatte dünyaya yani madde âlemine ait değildir, melekût âleminin hasretini çeker.

2. Aşk Yolunda İlk Adım: Kemâle Erme Mücadelesi

İnsanın dünyaya gönderilerek ayrılıkla muhatap olması, içinde birtakım hikmetler barındırır. Dünya bir misafirhanedir, insan misafir; dünya bir handır, insan yolcu; dünya bir sahnedir, insan o sahnede kabiliyetine göre rolünü oynayan bir oyuncu; dünya bir ağaç gölgesidir, insan o gölgelikte kısa süreliğine dinlenen bir garip... Dünya bir yönüyle hakikatte bulunmayan bir yokluk (adem-i mutlak) bir yönüyle de hakikatte var olan mutlak bir varlıktır (hestî-yi mutlak). İnsan, “adem-i mutlak” ile “hestî-yi mutlak”ın mahiyetini ve fenâ ile bekâ arasındaki farkı idrak edebilmelidir. Yani dünya gaye değil, vesile; menzîl-i maksûd değil, kısa bir ân-ı hayâldir. Şöyle ki dünya, bezm-i eleste Cemâl'e âşık olan insanın va'dine sadakatini ve sevgiliye layık bir âşık sıfatını hak ettiğini ispat için bir fırsat mekânıdır.

Hz. Mevlânâ'ya göre insan ötelerde arş tarafında iken o yüksek mevkiden bu süflî dünyaya gelmiştir. Bu geçiş bir bakıma manâdan maddeye geçiştir ve mahiyeti itibariyle insanın maddî ve manevî iki varlığı bünyesinde barındırmasına vesile olmuştur. İnsanın bu zıt kutuplu yönü dünyanın hakikati için de uygundur. Zahiren maddî görünen dünya, manâ âlemine ulaşmanın anahtarını içinde barındırır. Tıpkı Peygamber Efendimizin maddeyi aşırıp manâda zirveye ulaştığı miraç hadisesinde olduğu gibi insan da kendi miracına ulaşma istidadına sahiptir. O hâlde asıl vatandan ayrılığın en büyük hikmeti de ortaya çıkmaktadır.

Hz. Mevlânâ “*Allah kim daha iyi amel işleyecek diye ölümü ve hayatı yarattı.*” (Mülk, 2) ayetinden mülhem insanoğlunun imtihan edilmek, belalarla denenmek, zorluklarla sınanmak üzere ulvî ve melekûtî bir hayattan koparılıp süflî ve cismanî bir hayata, dünya hayatına gönderildiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla dünya

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Cengiz, M. (2017). Tasavvuf Tarihinde Elest Misâkına Dair Yorumlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/50, ss. 904-924.

hayatı, “sadece insanın konumunun belirlenmesi için bir imtihan yeri” olması bakımından kıymete sahiptir.⁴ Ayrılık “belâ”sıyla insana ıstırap veren dünyanın, ruhun a'lâ-yı illiyyîne yükselmesine vesile olabilecek bir mekân olmasının ötesinde herhangi bir ehemmiyeti yoktur. Bu yönüyle dünya, ruhun yolculuğunda tekâmülünü tamamlayabileceği fânî bir sahnedir.

İnsanın bezm-i elestteki ahitleşme sonrası dünyaya gönderiliş sebebi, va'dine sadakat göstererek “melekleşenlerle”⁵ dünyanın “süsüne ve oyununa”⁶ aldandıp süflileşenleri ayırt etmektir. Bunun için insanoglunu çetin bir mücadele bekler. Hz. Mevlânâ bu mücadeleye atıf yaptığı *Fîhî Mâ Fîh*'te mahlûkâtı melek, insan ve hayvan olarak üç sınıfa ayırır. “*Birinci sınıfta yer alan melek, salt akıldan ibarettir ve şehvetten arınmıştır. Tabiatı ibadettir, kulluktur; gıdası da Allah'ı anmaktır. Mahlûkâtın ikinci sınıfı, bütünüyle şehvetten ibaret olan ve kötülükten vazgeçirecek bir akli bulunmayan hayvandır. Hayvanın akli olmadığı için sorumluluğu da yoktur. Üçüncü sınıf ise hem akıl hem de şehvet sahibi olan insandır. Yarısı melektir yarısı hayvan. Akli şehvetini yenen, meleklerden yücedir; şehveti aklını yenen, hayvanlardan aşağıdır.*” der ve “*Melek bilgiyle, hayvan bilgisizlikle kurtuldu. İnsanoğlu ise ikisinin arasında çekişe dövüşe kaldı gitti.*” diye ekler.

Mevlânâ'nın insanı meleklikle hayvanlık vasıflarına sahip bir varlık olarak tavsif etmesi, onun hem süflî âleme hem de melekût âlemine erişebilecek mahiyeti bünyesinde barındırmasındandır. Dolayısıyla insan, bir yönüyle madde âlemine açık iken diğer yönüyle de sahip olduğu meleklik vasfından dolayı manânın derinliğinde sonsuzluğa erebilir. Sonsuzluğa erme, ruhun özgürleşmesiyle mümkündür. Ruh, madde âlemi içinde manânın sırlarını keşfederek tekâmüle erer, böylece yaratılış ve bu sahneye gönderiliş gayesine uygun bir makama yükselir. Tasavvufî literatürde *insân-ı kâmil* denilen bu makam, “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...*” (*Bakara*, 30) âyetinde murad edilen “halife”lik makamından başkası değildir. “*En güzel sûrette yaratılan insan*” (*Tîn*, 4) fânî âlemde bekâya ve asıl vatana duyduğu hasretle hayatını şekillendirir, İlâhî sevgilinin razı olacağı hâl ile mutmain olur.⁷ Çünkü ruhun huzura ve itminana kavuşması aslıyla irtibatının derecesine bağlıdır. “Ezelî” ve “ebedî”likten bir parça olan ruh, sonsuzluğa meftundur; fânîlik mekânında ve fenâ mülkünün nimetlerinde huzur bulamaz. Bekâya ulaşmasının ve beşerîlikten melekûta yükselmesinin önündeki tüm engellerin kaldırılması gerekir. Cismanîliğe (bedene, şehevî ve nefsânî duygulara) hapsedilen ruhun zincirlerini kıramaması esfel-i sâfilîne doğru bir yolculuğunun habercisidir ki, bu yolculuk ruh için ebedî ıstırapların da başlangıcıdır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Örs, D. (2007). Mevlânâ'da Dünya Kavramı. *Mevlânâ Araştırmaları-1*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 254-268

⁵ “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” (*Yûnus*, 62)

⁶ “Bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!” (*Ankebût*, 64)

⁷ Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl.” (*Fecr*, 27-29)

Bu nedenle Hz. Mevlânâ, insanı tahlil ederken daima onun çift kutuplu özelliğine vurgu yapar, nasıl kâmil bir insan olacağını yollarını göstermeye çalışır. Bu bağlamda insanları da üçe ayırır. Birincisi külliye melekleşen ve sırf nûr hâlini alan kimselerdir ki, bunlar peygamberler ve velîlerdir. Görünüşe göre insan olsalar da hakikatte melek hükmündedirler. Bir diğer grup da şehvetleri bütünüyle akıllarına galip geldiği için sonunda tamamen hayvan özelliği kazanan kimselerdir ki, bunlardan zuhur eden hile, şeytanlık ve kötülük başka hiçbir hayvandan zuhur etmez. Üçüncü sınıfı oluşturanlar ise aklıyla şehveti çatışma halinde olan ve hayvanlıkla meleklik arasında gidip gelen insanlardır. Bu sınıftaki insanlar, yüce mertebelere ulaşmak ile esfel-i sâfilîne sürüklenmek arasında bir mücadele içindedir (Türer, 2007, ss. 134-139). O hâlde; hayatın manâsını keşfetmeye ve ebedî huzura erişmeye çalışan insan, birinci grupta zikredilenleri yani insan-ı kâmil olanları örnek almalıdır. Çünkü onlar bezm-i elestten gurbet diyarına geldikten sonra vaatlerinden dönmeyenler; hakiki “güzel”i (Cemâl) müşahede etmenin lezzetini almışken buradaki geçici güzel ve güzelliklere takılıp kalmayanlar; gönüllerinde makam, mevki, şan, şöhret, mal, mülk gibi heveslere yer vermeyenler; hırs, haset, kin, nefret, hiddet, şehvet, gıybet ve menfaatperestlik başta olmak üzere hiçbir süflî duygu ve düşüncenin tahrikine kapılmayanlar; her sözünde, her işinde, her adımında hakkı ve Hakk’ın rızasını gözetenler; kendisine bahşedilen akıl nimetini daima iyiyi ve güzeli seçmek için kullananlar; kısacası yaratılış gayesini unutturabilecek dünyevî ve fânî hiçbir “put” a hayallerinde bile yer vermeyerek hayatlarının her ânını sevgilinin huzurundaymış gibi yaşayan “aşk yolunun talipleri”dir.

3. Aşk Yolunun Talipleri

Hz. Mevlânâ, Mesnevî’nin 13. beytinde “ney”in kan dolu bir yoldan haber verdiğini ve Mecnûn’dan aşk hikâyeleri anlattığını söyler:

**Ney hadîs-i râh-ı pür-hûn mîküned
Kıssahâ-yı ışk-ı Mecnûn mîküned**

Verir, kan dolu bir yoldan haber, ney
Mecnûn’dan aşk öyküleri söyler, ney (Avşar, 2017, s. 24)

Hz. Mevlânâ’nın bu beytini Mesnevî şârihleri genellikle *aşk yolunda sıkıntılara katlanmak, ölmeden önce ölmek, sahibi olduğu her şeyi Allah uğrunda feda etmek ve mecnunlukla itham* gibi birkaç temel nokta etrafında değerlendirirler. Meselâ *Tâhirü’l-Mevlevî*, insan-ı kâmilin gerek mebd’den şu âleme gelirken, gerek şu âlemde me’âda giderken kanlı ve meşakkatli yollardan geçtiğini, gelirken ayrılık acılarıyla müteallim olduğunu, giderken de birçok mücâhedeye göğüs gerdiğini vurgular. Şârihe göre insan-ı kâmil, “Ölmeden önce ölünüz.” hadîs-i şerîfinin manâsına uygun olarak ihtiyar ve iradesini hatta mevhum varlığını fedâ eder. *Ankaravî* de “ölmeden evvel ölmek” kavramı üzerinde durduktan sonra aşkta cünûna ermekten bahseder. *Ahmed Avnî Konuk*’a göre ney yani insan-ı kâmil, Hak yolundan haber verir ve aşk-ı İlâhî’ye müptela olan Mecnûn kıssalarını ve

ahvâlini beyan eder. Konuk, ayrıca Aşk-ı Mecnûn tabiriyle “O kadar Allah’ı zikret ki, mecnûn desinler” hadîs-i şerîfine işaret buyurur. *Şem’î*, Hz. Mevlânâ’nın aşktan muradının aşk-ı hakîkî olduğuna özellikle değinerek aşk-ı mecâzîden aşk-ı hakîkîye vasil olan Kays’ın “Mecnûn”laşma sürecine dikkat çeker. Diğer şârihler de zikrettiğimiz kavramlar etrafında beyit hakkındaki düşüncelerini aktarırlar.⁸

Şârihlerin işaret ettikleri gibi beytin anlam dünyası esasında “kan dolu bir yol ve aşk hikâyeleri söyleyen Mecnûn” ifadeleri üzerinden okunmalıdır. Âşığın kan dolu yola revan olmasının sebebi aşktır. Elbette ki burada Mecnûn, aşk kahramanı olması ve toplumsal hafızadaki konumu sebebiyle anılır. Aşka düşmeden önce ismi Kays olan bu aşk kahramanının çevresi tarafından kınanması, hâliyle alay edilmesi, aşk belasından kurtulur ümidiyle dua etmek üzere Kabe’ye götürülünce “aşkının daha da artması”ni talep etmesi⁹, çöllerde inleyişleri, çektiği ıstıraplar sonucunda benliğini keşfetmesi, “*Ger men men isem nesin sen ey yâr / Ger sen sen isen neyim men-i zâr*” sözleriyle vahdetin mahiyetini kavraması ve mecâzdan hakikate ulaşması yaşadığı süreçte cünûna ererek “Mecnûn”laşmasını özetler. Adı Kays iken cünûna ererek “Mecnûn”laşan bu aşk kahramanı, mutlak varlığın akılla idrak edilemeyeceğinin ve hakikatin sırlarına âşık olunmadan erişilemeyeceğinin göstergesi konumundadır. Hz. Mevlânâ, beyitte anlatmak istediği düşünceyi daha etkili kılabilmek için Mecnûn’un toplumsal hafızadaki mezkur konumundan istifade etmek istemiştir. Dolayısıyla Mecnûn, beyitte asıl düşünceyi desteklemek için kullanılan bir figürdür. Hz. Mevlânâ’nın beyitte vurgulamak istediği asıl düşünce ise “aşk ve aşk yolunda karşılaşılan zorluklar”dır.

Ruhun kaynağı İlâhî’dir. Bu yönüyle ulvî bir mahiyete sahiptir. Aşk ise ruhun gıdasıdır. Bezm-i eleste “*Elestü bi-rabbiküm*” sorusuna “*belâ*” cevabını veren ruh, dünyada “*belâ*”nın talibidir.¹⁰ Âşık, Allah’ın kendisine nasip ettiği aşkın derdinden de belâsından da memnundur. Fuzûlî’nin “*Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb*” dediği nokta tam da budur. Bu bağlamda ilk beyitten itibaren insan-ı kâmilin mahiyetini anlatan Hz. Mevlânâ, insanın doğumdan ölümüne kadar geçen süreçte dünyaya gönderiliş gayesi uğrunda karşılaşması muhtemel zorlukları “kanlı bir yol” olarak tavsif etmiştir. İnsan-ı kâmil, İlâhî sevgiliye aşkını ispat için vardır. Bir diğer deyişle insan-ı kâmil hakiki âşık olduğunu iddia etmez, karşısına çıkan “kanlı yollar”ı umursamadan hayatının her ânını sevgiliyle hem-hâl bir şekilde yaşayarak ispat eder. Gözü onu görür, kulağı onu işitir, dili onu söyler, kalbi onun için çarpar. Cemâl’e âşık olan, Cemâl’i arzular. Cenneti, cennetin hurilerini ve köşklerini istemez. Cenneti kazanmak derdiyle ibadet eden

⁸ Ayrıntılar için bakınız: Tâhirü’l-Mevlevî (1971). *Şerh-i Mesnevî*. C.1, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, s. 67-68; Konuk, A. A. (2004). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. C. 1, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 84; Özdemir, M. (haz.) (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî, Mesnevî Şerhi (Eş-şerhu’l-Kitâbi’l-Mesneviyyi’l-Ma’neviyyi’l-Muhtasar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 89; Tanyıldız, A. (2010). *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (1. Cilt)*. Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, ss. 230-231; Dağlar, A. (2009). *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (1. Cilt)*. Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, s. 224.

⁹ Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni // Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni (Fuzûlî)

¹⁰ Belâ âşıklara rûz-ı ezelde kısmet oldukda

Tabîbüm derd-i hicrânun dil-i bîmâre düşmüşdür

(Bâkî, G 173/2)

ve aşkın mahiyetinden habersiz olan zâhid bile âşığın bu hâlinden anlamaz, hatta onu ayıplar. Oysa aşk yolunun talibi, “*hiç kimsenin kınamasından korkmaz*” (*Maide Sûresi*, 54). Çünkü insan-ı kâmilin gayesi; sadece İlâhî sevgilinin rıza ve muhabbetine mazhar olmak, Cemâl’in nuruyla ruhunu aydınlatmaktır. Hz. Mevlânâ’ya göre; aşk yoluna talip olan kişinin bu mertebeye gelebilmesi için karşısına çıkan/çıkarılan bütün engelleri teker teker aşması gerekmektedir. Yûnus diliyle:

Bu yol uzundur, menzili çoktur
Geçidi yoktur, derin sular var

şeklinde anlatılan bu engelleri, en geniş manâsıyla ikiye ayırmak mümkündür: Birincisi, kendi iç dünyası yani nefsidir. İkincisi ise, dış dünya yani yaşadığı toplumdur.

3.1. Kanlı Yolun İlk Adımı: Nefis

Aşk yolunun talibinin ilk düşmanı olan nefis; maddi lezzet ve şehvetlerin, kötülüklerin, hevâ vü heveslerin barındığı yerdir. Eğitilmemiş bir nefis, dünya hayatında kendisini İlâhî sevgiliden uzaklaştıracak vesilelere kolayca aldanır ve daha yolun başında farkında olmadan mağlup olur. İslamî ve tasavvufi literatürde farklı mertebeleri zikredilen nefis, insanın dünyevî arzu ve heveslerini yönlendiren bir iç kuvvet konumundadır. Bu nedenle nefis, insanın manâ âleminde yükselmesine engel olabilecek hususiyetlere sahiptir ve kötülüklerin kaynağıdır (nefs-i emmâre). Kendi benliğini keşfetmeden, mahiyetini idrak etmeden, nefisini terbiye ve tezkiye etmeden kemâle ermek mümkün değildir. Kötülüklerden arınmayan ve kendi iç âleminde derinleşemeyen insan mutlak hakikati bulamaz.

Her insan, fitratı gereği kötülüğe temayül edebilecek vasıftadır. Kötülüklerden uzak durmanın ve arınmanın yolu ise nefsin eğitilmesidir. Peygamber Efendimizin Tebük Seferi dönüşünde, “*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.*” sözüyle anlatmak istediği nefisle mücadele ve mücahededir. “*Ölmeden önce ölünüz.*” hadîs-i şerîfnde kastedilen ve tasavvufi düşüncede iradî ölüm olarak da adlandırılan bu durum, nefis-i emmârenin ıslah edilmesiyle başlar. Nefsin hoşuna gidebilecek her türlü dünyevî zevki ve hevesi hayatın gayesi olmaktan çıkarabilen insan, âb-ı hayât iksirinden içer. Tâhirü’l-Mevlevî’nin, şerhinde Hallâc-ı Mansûr örneğinde belirttiği gibi, nefsi öldürmek hayât-ı câvidâna erişmek demektir. Nefsin esaretinden kurtulan kul, dünya kirlerinden arınır, *ene* duygusunu yok eder. Nefsin öldürülmesinin neticesi *ilâhî hakikatlere*, *muhabbetullaha*, *fenâfillaha* ve *marifetullaha* erişmektir. Bu noktaya gelen insan, “*Şüphesiz ki Allah, müminlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabilinde satın almıştır.*” (*Tevbe*, 111) âyetinin ve “*(Ben bir kulumu) sevince onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.*” hadîs-i kutsîsinin sırrına mazhar olur. Artık nefis, dünyevî hiçbir şeyi talep etmez; çünkü onlardan lezzet almaz, tatmin olmaz.

3.2. Aşk Yolunun Talipleri ve Şakîler

Aşk yolunda nefsinin dizginlerini eline almaya muvaffak olan, kemâle ermenin huzuru ile hayata hikmet penceresinden bakar. Ancak her insan onunla aynı mertebede değildir. İlahî sevgiliden aldığı feyzin kuvve-i maneviyesiyle insanlara karşı hoşgörü ve sevgiyle yaklaşan insan-ı kâmil, bazen muhataplarından aynı karşılığı göremediği gibi şeytanî saldırıların da hedefi olur. Aşk yolunun ikinci kanlı perdesi bir bakıma burada başlar. O, karşılaştığı belâ ve musibetler karşısında takınacağı mütevekkil tavırlarla daha da ulvîleşir. Çünkü bu âlem, rahat ve huzur yeri değildir. *İki korku ve iki emniyet* bir arada olmaz. Yani bu dünyada havf ile recâ arasında olana diğer âlemde endişe yoktur. Bu âlemin cazibesine kapılarak yaşananları ise endişe dolu bir akıbet beklemektedir.

Aşk yolunun talibi sadece kendi nefsinin tezkiyesi ve İlahî sevgiliyle irtibatının derecesiyle ilgilenmez, o aynı zamanda diğer insanların da bu lezzeti tatmalarını ve gönüllerini karanlıklardan kurtarmalarını arzu eder. Ancak, onların diğer insanlara karşı bu yaklaşımı karanlığa alışmış ruhlara fayda etmez. Bu nedenle tarih boyunca aşka talip olanların geçtiği yolları kesen ve onlara zulmeden şakîlerin sayısı çok fazladır.

Tarih bize insanın aşkın büyüklüğü nispetinde belâyâ dūçâr olduğunu göstermiştir. Bir hadîs-i şerifte *“İnsanların en çok musibete uğrayanları evvela peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler ve salihler) gelir.”* buyrulduğu üzere en kanlı yollardan peygamberler ve veliler geçmiştir. Mesela, sapkınlıktan kurtulmaları için insanları İlahî aşka davet eden Hz. Zekeriyya ve oğlu Hz. Yahyâ şehadet şerbetini içtiler. Hz. İbrahim'i ateşte yakmaya çalıştılar. Hz. Yûsuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldı, İlahî sevgilinin razı olmadığı hâllerden uzak durduğu için yıllarca zindanda kaldı. Hz. Mûsâ'nın hayatı hep aşk düşmanı insanlarla mücadele içinde geçti. Hz. İsâ, öldürülme niyetiyle çarmıha gerildi. Hz. Mûsâ'nın “aşk”ına âşık oldukları için Firavun tarafından hurma dallarına astırılan sihirbazların, Dakyanus'un zulmünden kurtulmak için mağaraya sığınan Ashâb-ı Kehf'in, taşlanarak katledilen Habîb-i Neccâr'ın ve Ashâb-ı Uhdûd'un hendeklerde yaktığı müminlerin yaşadıkları hep aşk yolunu seçmelerindendi. Bilâl-i Habeşî Mekke'nin kızgın çöllerinde aşkını haykırdığı için göğsüne koca koca taşlar konarak zulüm gördü, Hz. Sümeyye ve nice âşık işkenceyle şehit edildi. Hz. Hüseyin ve yanındaki aşk yolunun talipleri, Kerbelâ çöllerinde şakîlerin işkencesine maruz kaldı ve ebedî aşk şerbetini içtiler. Hallâc-ı Mansûr'un dar ağacına asılması yine “aşk”ı anlamayan şakîler eliyleydi. *Sonsuzdan* bir parça olan *ruhun* kemâlinde bir sınır bulunmadığından, hakîkî aşk sahiplerinin karşılaştıkları bu tür belâ ve musibetler manâ âleminde ulvî makamlara yükselmelerine vesile olmuştur.

Bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür ancak, insan-ı kâmil kavramının zirvesini anlamadan “kanlı yolda anlatılan aşk hikâyeleri” beyhude kalacaktır ki o zirve Peygamber Efendimizdir. *“Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”* ve *“Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.”* İlahî fermanlarının muhatabı olan

Peygamber Efendimizin nasıl bir kanlı yolda aşk mücadelesi verdiğini yüzyıllardır yazılan binlerce kaynakta görmekteyiz.

Peygamber Efendimiz dünyayı teşrif ettiğinde babası vefat etmiş, küçük yaşta ise annesini kaybetmiştir. Mekke'nin ortasında hem yetim hem öksüz olarak bir müddet dedesinin, o ölünce de amcasının yanında kalmıştır. Kendisine “insanları aşk yoluna davet etme” görevi verildikten sonra, Mekke'nin yerleşik putperest düzenine karşı tek başına bir mücadeleye başladığında karşısında Mekke'nin yüzyıllardır gelenekselleşmiş sapkınlıklarıyla birlikte nüfuz, siyasî ve ekonomik olarak en güçlü insanları vardır. Mekke reisliği başta olmak üzere kendisine teklif edilen her türlü maddî imkânı “*Bir elime güneşi bir elime ayı verseler, davamdan vazgeçmem.*” sözüyle reddederken kastettiği dava “aşk”tan başkası değildir. 3 yıl boyunca şiddetli bir boykota maruz kaldı, öyle ki müşrikler selam vermekten bile kaçındılar. Mecnûn dediler, yalancılıkla suçladılar. Geçtiği yollara dikenler saçtılar. Bunlarla yetinmediler, Kabe'de namaz kılarken üzerine deve işkembesi attılar. Taif'e insanları “aşk”a davet etmek için gittiğinde aşkın mahiyetini idrak edemeyenler tarafından taşlandı. Mekke'ye tekrar döndüğünde tehditler ve suikast girişimleri daha da arttı. Artık zulüm öyle bir boyuta gelmişti ki, doğup büyüdüğü Mekke'den hicret etmek zorunda bırakıldı. Ancak aşk yolunun şakîlerine karşı mücadelesi Medine'de de devam etti. Karşılaştığı her zorluğu ve engeli aşmak için en büyük kuvveti “aşk”ta buldu, o aşk ile miraca yükseldi. İşte bütün bunlar ve zikretmediğimiz daha nice üstün hususiyetleriyle meleklerin bile ulaşamadığı ulvî makamların sahibi olan Peygamber Efendimiz *insan-ı kâmilin zirvesi, üsvetü'l-hasene* ve *aşk yolunun önderidir*. Hz. Mevlânâ başta olmak üzere Ahmed Yesevî, Yûnus, Hacı Bayrâm-ı Velî ve daha nice gönül ereni hep o aşktan nasiplenen talihlilerdir.

Sonuç

Hz. Mevlânâ'ya göre, aşk yolu dikensiz güllerle donatılmış bir yol değildir. Aşkın mahiyetini anlamayanlarla dolu olan bu yolda dert vardır, göz yaşı vardır; hatta kınanmak ve dışlanmak vardır. Karşılığında ise vuslat (şeb-i arûs) vardır, Cemâl'i müşahede vardır. Bu düşüncelerle Mesnevî'nin ilk beytinden itibaren insanı muhatap alarak “ney” dilinden konuşur, insanın dünyaya gönderiliş sürecini ve hikâyesini sembolik bir dille anlatır. Ona göre insan; bezm-i elestten aldığı feyzle mayası aşkla yoğrularak bu âleme misafir gelirken aynı zamanda meşakkatli bir yolculuğa da adım atmış olur. Ulvî ve melekûtî âlemlere duyulacak hasretin vuslat ümidiyle dindirilmeye çalışıldığı bu yolculukta, varlığının hakiki gayesine matuf bir hayat çizgisi içinde, dünyanın cazibe ve süsüne aldanmadan nefs-i emmâreden kurtularak insan-ı kâmil makamına ulaşmak onun ilk hedefi olmalıdır. Hem kemâle erme yolunda hem de kemâlini muhafaza sürecinde imtihan sırrı mucibince karşısına sayısız engeller çıka(rı)lıdır. Bu yolun talibi, o engelleri aşmak için “aşk”ın kudretine sığınmalı ve İlâhî sevgilinin rıza ve muhabbetinden başka hiçbir düşünceye girmemelidir.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1990). *Fuzûlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). *Mesnevî Mevlânâ Celaleddin Rûmî (Cilt 1)*. Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Aytekin, Ü. (2002). *Sarı Abdullah ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Canan, İ. (haz.) (2024). *Kütüb-i Sitte*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cengiz, M. (2017). Tasavvuf Tarihinde Elest Mîsâkına Dair Yorumlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/50, ss. 904-924
- Çelebioğlu, A. (1985). Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler. *I. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt)*. Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi.
- Konuk, A. A. (2004). *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. C. 1, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları
- Mevlânâ (1990). *Mesnevî*. C. 1-6, (Mütercim: Veled Çelebi İzbudak), İstanbul: MEB Yayınları.
- Mevlânâ (2008). *Fîhi Mâ-Fîh*. Çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Örs, D. (2007). Mevlânâ'da Dünya Kavramı. *Mevlânâ Araştırmaları -1*, Editör: İsmail Karaismailoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 254-268
- Özdemir, M. (haz.) (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî, Mesnevi Şerhi (Eş-şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 89;
- Schimmel, A. (2001). *Tasavvufun Boyutları*. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1971). *Şerh-i Mesnevî*. C.1, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, s. 67-68;
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (I. Cilt)*. Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Atabey Kılıç), Erciyes Üniversitesi, ss. 230-231;
- Türer, O. (2007). Mevlânâ Düşüncesinde İnsanın Çift Kutuplu Yapısı ve Kemâlin Ölçüsü. *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildirileri-I*, 26-28 Ekim 2007, ss. 134-139.
- Yazır, M. H. (2015). *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: DİB Yayınları.